

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора психологічних наук, професора, головного наукового співробітника лабораторії психології особистості імені П. Р. Чамати Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України

Сердюк Людмили Захарівни

на дисертаційну роботу Глуценка Микити Олексійовича за темою:
«Психологічний зміст Я-концепції осіб з травмою інцесту», подану на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 053 Психологія, галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки

Актуальність теми дослідження. Дисертаційне дослідження Глуценка Микити Олексійовича присвячене надзвичайно актуальній, але водночас складній і болісній темі — психологічним особливостям Я-концепції осіб, які пережили травматичний досвід інцесту. У сучасному світі, попри посилення уваги до проблем насильства в сім'ї та дитинстві, інцест залишається однією з найбільш замовчуваних і стигматизованих форм сексуального насильства. Це обумовлено не лише соціальними та культурними табу, але й складністю збору достовірної інформації, адже постраждалі часто замовчують свій досвід через почуття сорому, провини, страх осуду або недовіру до оточення. Унаслідок цього реальний масштаб проблеми значно перевищує офіційні статистичні дані.

Психологічні наслідки інцесту є особливо травматичними, оскільки порушення меж відбувається з боку близьких осіб — тих, хто за своєю роллю має забезпечувати безпеку, любов і підтримку. Така ситуація призводить до глибокого внутрішнього конфлікту, руйнування базової довіри до світу, формування негативних і викривлених уявлень про себе. Я-концепція постраждалих осіб часто набуває фрагментованого, суперечливого або деструктивного характеру, що проявляється у зниженій самооцінці, відчутті безпорадності, емоційній холодності чи, навпаки, у надмірній залежності від думки інших.

Вивчення цієї проблеми має особливу значущість і з точки зору психологічної теорії, і з позицій практики надання допомоги. З одного боку, воно дозволяє розширити сучасне розуміння природи та динаміки Я-концепції в умовах тяжкої психотравми, інтегрувати знання з психології розвитку, травматології та психотерапії. З іншого — результати дослідження можуть стати основою для створення ефективних програм психологічної підтримки, реабілітації та ресоціалізації, спрямованих на відновлення цілісності особистості, підвищення її самоцінності та здатності будувати здорові стосунки. Робота Микити Глуценка заповнює важливу прогалину у вітчизняній психології, пропонуючи новий підхід до вивчення та корекції порушеної Я-концепції постраждалих осіб. Отже, дослідження є своєчасним, соціально значущим та науково обґрунтованим, а його результати мають потенціал вплинути як на розвиток психологічної теорії, так і на покращення практичної допомоги постраждалим.

Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків, сформульованих у дисертації. Наукові положення і висновки дисертаційного дослідження Микити Глуценка є результатом комплексного науково дослідження, виконаного автором на високому теоретико-методологічному рівні. Якісно здійснений теоретичний аналіз проблеми, застосування адекватних стосовно поставлених завдань методів дослідження та обробки даних, репрезентативна вибірка, належний аналіз та узагальнення отриманих емпіричних результатів, свідчать про їх достовірність, а також *належну наукову обґрунтованість сформульованих в дисертації наукових положень і висновків.* Усі результати сприймаються переконливо, не викликаючи сумнівів щодо процедурно-діагностичного перебігу емпіричного дослідження та інтерпретації його результатів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до напрямів досліджень наукової школи кафедри практичної психології та психодіагностики Волинського національного університету імені Лесі Українки, здійснено в межах науково-дослідної теми «Гармонізація психологічного та сімейного

благополуччя особистості». Дисертаційне дослідження є складовою частиною науково-дослідницької теми кафедри психології та філософії Буковинського державного медичного університету «Збереження здоров'я: виклики часу» (шифр 0121U110023). Тему дисертаційного дослідження затверджено на засіданні вченої ради Волинського національного університету імені Лесі Українки (протокол №13 від 28 грудня 2021 року).

Достовірність і новизна наукових положень, висновків та результатів, представлених у дисертації. Дисертаційне дослідження Микити Глуценка характеризується *науковою новизною і має велику перспективу подальшої реалізації і втілення в психологічну практику*. Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані у дисертації, належним чином обґрунтовані, чітко і послідовно викладено результати дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів, насамперед, полягає у холістичному, комплексному, міждисциплінарному підході до розуміння впливу інцесту на Я-концепцію, із врахуванням як психодинамічних, так і когнітивно-поведінкових аспектів, що раніше у вітчизняній психології розглядалося фрагментарно й переважно в межах загальної проблематики сексуального насильства. До безперечних досягнень дисертанта слід віднести: обґрунтування цілісної авторської моделі Я-концепції постраждалих, що інтегрує когнітивний, емоційний та поведінковий компоненти, демонструючи взаємозв'язок між ними у контексті пережитої травми; виокремлення структурних та змістовних особливостей Я-концепції у випадках інцесту, зокрема таких характеристик, як підвищена внутрішня конфліктність, занижена або нестабільна самооцінка, переважання почуття сорому й провини, що поєднуються з прагненням до ізоляції або, навпаки, до надмірного схвалення з боку оточення; виявлення предикторів конструктивного та деструктивного профілю Я-концепції; розробку авторського опитувальника та тренінгової програми психологічного відновлення, який, за результатами апробації, відзначається достатньо високими показниками надійності й валідності, що підтверджує його наукову і практичну цінність для психологічної діагностики. Наукова новизна дослідження полягає й у розширенні понятійно-категоріального

апарату в галузі психології травми, завдяки чому вдалося більш чітко описати психологічний зміст та динаміку змін Я-концепції у специфічному контексті інцестуозної травми. Результати дослідження розкривають механізми взаємодії між переживанням травми та формуванням і трансформацією особистісної ідентичності, що має важливе значення для розвитку як теоретичної, так і прикладної психології. Загалом отримано низку вагомих результатів дослідження.

Значення одержаних результатів для науки і практичного використання. Результати дослідження мають прикладне значення для психологічної практики в галузі психічного здоров'я, зокрема можуть бути використані під час надання психологічної та психотерапевтичної допомоги особам, які зазнали внутрішньосімейного сексуального насильства. Розроблена автором тренінгова програма, показала свою високу ефективність щодо психологічного відновлення позитивної Я-концепції для осіб з травмою інцесту. Це надає підстави стверджувати про наявність вагової **наукової новизни** отриманих у дослідженні результатів. Впровадження розроблених рекомендацій можливе як в освітньому процесі, так і в практиці центрів психічного здоров'я. Запропоновані інструменти вже впроваджено у діяльність низки практичних установ і можуть бути використані у роботі психологів, психотерапевтів, соціальних працівників. Розроблений автором опитувальник «Шкала інцестуозності особистості» є унікальним психодіагностичним інструментом, який враховує специфіку досвіду інцесту в контексті когнітивних, емоційних та поведінкових характеристик.

Значення одержаних результатів для науки і практичного використання. Практична значущість дисертаційного дослідження Глуценка Микити Олексійовича безперечна. Одержані результати можуть бути використані під час надання психологічної та психотерапевтичної допомоги особам, які зазнали внутрішньосімейного сексуального насильства, з урахуванням виокремлених структурних компонентів Я-концепції осіб з травмою інцесту. Представлений методичний комплекс надає ширші можливості здійснювати подальші систематичні емпіричні дослідження Я-

концепції осіб з травмою інцесту. Результати дослідження можуть бути використані у діяльності профільних урядових, неурядових, громадських організацій, центрів соціально-психологічної допомоги постраждалим від домашнього насильства, реабілітаційних центрах. Окрім того, фактичні напрацювання мають потенціал до практичного застосування в освітньому процесі підготовки здобувачів вищої освіти в галузях соціальних та поведінкових наук, охорони здоров'я, соціального забезпечення, сприяючи формуванню фахових компетенцій, навичок роботи з особами, які зазнали психотравмуючих подій.

Повнота викладу результатів дисертаційного дослідження в опублікованих працях. Аналіз змісту публікацій за темою дисертації свідчить про достатньо повне висвітлення основних результатів дослідження у 14 наукових публікаціях автора, зокрема: 5 статей у фахових виданнях України із психології категорії «Б», включених до переліку, затвердженого МОН України, 2 статті в періодичних наукових виданнях та 7 публікацій в матеріалах і тезах конференцій.

Характеристика структури та змісту дисертації. Оцінюючи зміст дисертації, слід відмітити, що Микита Олексійович показав високий рівень кваліфікації, вміння на теоретичному та практичному рівні виконувати поставлені завдання. Поставлена мета та завдання дослідження є свідченням наукової компетентності дисертанта, а застосування адекватних методів дослідження та статистичної обробки отриманих емпіричних даних сприяло досягненню мети дослідження.

У дисертації здійснено ґрунтовне узагальнення основних теоретичних підходів до досліджуваної проблеми та визначено зміст базових понять. Для реалізації завдань дослідження автором застосовано 5 діагностичних методик. Заслугує також позитивного відзначення розробка автором опитувальника «Шкала інцестуозності особистості», а також сумлінне планування вибірки дослідження, що складалася з двох груп: перша група – 61 особа, в житті, якої була зафіксована травма інцесту, серед них 68% (42 досліджуваних) жінки і 32% (19 досліджуваних) чоловіки та друга група – контрольна 113 досліджуваних, з генеральної сукупності осіб, що не переживали травму інцесту (з них 59 (52%)

жінок та 54 (48%) чоловіків). Загальна кількість вибірки складає 174 досліджуваних. Вік загальної вибірки знаходиться у діапазоні від 18 до 52 років.

Діагностичний матеріал дозволив отримати ***низку вагомих емпіричних результатів дослідження***, до яких слід віднести: узагальнено та проаналізовано сучасний стан вивчення Я-концепції особистості у науково-психологічній літературі; концептуалізовано підходи до дослідження інцесту та виявлено його специфіку як особливої форми сексуального насильства, де кривдником є значущий дорослий, пов'язаний із базовою довірою та безпекою; систематизовано типологію інцесту та розроблено модель предикторів функціонування Я-концепції унаслідок інцесту в сімейному середовищі; встановлено, що Я-концепція дорослих осіб з травмою інцесту має два провідні профілі: конструктивний (адаптаційний, гармонійний) та деструктивний (деадаптаційний, дисгармонійний); виокремлено ключові змістові компоненти Я-концепції постраждалих (травматична особистісна деформація, дисфункційність особистісних меж, самореалізація через боротьбу) та описані деформаційні зміни Я-концепції, що включають зниження самоцінності, хронічне відчуття небезпеки, дисфункційну систему уявлень про себе та заборону на вторгнення в особистісний інтимний простір.

Засновуючись на результатах емпіричного дослідження, було розроблено структурно-функційну модель психологічного відновлення позитивної Я-концепції для осіб з травмою інцесту, визначено цільові мішені тренінгової програми: реконструкція когнітивних, емоційних, поведінково-мотиваційних структур Я, підвищення психологічного благополуччя. Проведений формувальний експеримент підтвердив ефективність тренінгової програми.

Джерельна база, опрацьована дисертантом відзначається широтою та глибоким аналізом. Список використаних джерел містить 252 найменування, з них 100 – іноземною мовою.

Відповідність дисертації встановленим вимогам та дані про відсутність порушень академічної доброчесності. Загалом, слід відмітити, логічність та послідовність дисертаційної роботи, яка має традиційну структуру, відзначається логічністю побудови, академічною грамотністю,

належним оформленням. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаної літератури та додатків. Дисертаційна робота викладена на 178 сторінках загального тексту. Дисертаційне дослідження має комплексний, завершений характер і розкриває нові обрії психологічного дослідження вказаної проблематики. Всі розділи роботи взаємопов'язані і вичерпно розкриті відповідно меті і завданням дослідження. Робота виконана державною мовою і оформлена відповідно до чинних нормативних вимог. Ознак порушення дисертантом **академічної доброчесності** не встановлено.

Головні положення та результати дослідження апробовані автором на науково-практичних конференціях всеукраїнського та міжнародного рівнів; отримані результати дослідження використовуються в освітньому процесі закладів вищої освіти України, що засвідчують подані довідки про впровадження.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. У цілому позитивно оцінюючи проведене дисертаційне дослідження та отримані результати, все ж вважаємо за доцільне вказати **деякі дискусійні положення та висловити зауваження й побажання до окремих результатів дослідження:**

1. З позиції глибшого осмислення проблематики дисертаційного дослідження доцільно було б приділити більше уваги аналізу структурно-змістових особливостей прояву Я-концепції осіб з травмою інцесту з урахуванням вікових чинників та тривалості пережитого сексуального насильства у дитячому віці.

2. Зважаючи на те, що заявлена тема передбачає ґрунтовний особистісний аналіз, варто було б розширити емпіричне дослідження у напрямі вивчення гендерних відмінностей Я-концепції осіб, які зазнали травми інцесту, оскільки цей аспект, попри його розгляд у теоретичній частині роботи, не знайшов достатнього відображення в емпіричній частині.

3. Віддаючи належне ґрунтовному опису концептуальних засад розробки психологічної програми тренінгу з відновлення позитивної Я-концепції осіб з травмою інцесту, доцільно було б ширше представити

детальний зміст окремих тренінгових занять, зважаючи на їхню важливість для психологічної науки та високий практичний потенціал.

4. Представлені у роботі практичні рекомендації мають безперечну прикладну цінність, однак потребують більш чіткого окреслення меж їх застосування для різних категорій постраждалих (з урахуванням віку, статі, етапу реабілітації та наявного терапевтичного досвіду).

Висловлені зауваження не знижують наукової цінності цього актуального, цілісного, самостійного дослідження та викладених у ньому наукових результатів, вони носять дискусійний характер і не можуть вплинути на обґрунтовану вище загальну високу оцінку роботи.

Загальний висновок щодо дисертаційного дослідження. Дисертаційна робота Глуценка Микити Олексійовича «Психологічний зміст Я-концепції осіб з травмою інцесту» відповідає чинним вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії що затверджене Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» № 44 від 12.01.2022 р., а також вимогам Наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій». Виходячи із вищезазначеного Глуценко Микита Олексійович заслуговує присудження йому наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 Психологія.

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, професор,
головний науковий співробітник лабораторії
психології особистості імені П. Р. Чамати
Інституту психології імені Г. С. Костюка
НАПН України

Людмила СЕРДЮК